

AZERBAJCAN'DA SİYASAL PARTİLER VE SİYASAL İLİŞKİLER*

Prof. Dr. Gabil HÜSEYİNLİ**

In this study, political parties and political order in Azerbaijan are examined. The author explains the independence movements, the emergence of new policies, and is the movement from one party system to multi-party system during the collapse of USSR. At the same time the article mentions problems that Azerbaijan goes through in its political life and makes predictions about the future developments in the area of its political life too. While examining Azerbaijan's independency, it is important to focus on historical perspective in parallel with developments in Russia. Otherwise it is difficult to understand the current political situation in Russia.

Azerbaycan uzun yıllar, totaliter siyasal yapıya sahip Sovyetler Birliği'nin içerisinde bulunduğu demokratik ve liberal geleneklere sahip olmamıştır. 70 yıllık Sovyet dönemi, otoriter yönetim anlayışını, buna uygun siyasal kültürü yerleştirmiş, insanların bilincini ve davranışlarını da bu şekilde oluşturmuştur.

Bu tür siyasal sistemlerde Komünist Partisi, anayasal yollarla, yönetimi büyük ölçüde elinde bulundurmaktaydı ve siyasal sistem bir tek partinin otoriter hegemonyası altında bulunmaktaydı. Bu şartlar altında, çok partili siyasal sistemin, farklı görüşlerin mevcudiyeti söz konusu bile olamazdı. Bazı komünist devletlerde çok partili düzene müsaade edilse de, bu partiler komünist partisinin ideoloji ve politikasına karşı çıkmamaktaydılar. Örneğin, Çin'de, Çekoslovakya'da, Almanya Demokratik Cumhuriyeti'nde, Bulgaristan'da çok partili siyasal sistem-

* Türkiye Türkçesine Araz Aslanlı tarafından aktarılmıştır.

** Musavat Partisi Başkanı Danışmanı

Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, İlkbahar 2001, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 161-176.

Halk Cephesi, kendi sıralarında sınıfsal kökenine bakmadan toplumun en geniş tabakalarını birleştirmekteydi. Burada temel ölçüt, milli düşüncelere ve demokratik değerlere bağlılık idi. Bu nedenle de, Halk Cephesi'nin üyeleri arasında hem komünistlere, hem sosyal demokratlara, hem de radikal milliyetçilere rastlanmaktaydı. Ama bu teşkilatın hem hareketlendirici kısmını hem de temel ideolojik yönünü milliyetçiler ve milliyetçilik oluşturmaktaydı.

Azerbaycan'da değişimler talebi ilk başlarda milli demokratik istekler şeklindeydi. Sovyetler Birliği'nden ayrılmak talebi o zamanlar dile getirilmemekteydi. Mevcut otoriter rejim şartlarında demokratik reformlar gerçekleştirmek suretiyle, Sovyet toplumunun yenileşeceğine ve demokratik bir toplum yapısına kavuşulacağına inanılmaktaydı. Fakat, çok kısa sürede, katı merkezileşmiş Sovyet rejimi şartlarında derin demokratik reformların yapılmasının çok da kolay olmayacağı anlaşılmış oldu. Diğer yandan, komünist düşüncenin iyice yerleşmiş olması şartlarında, millet ve halkların hak ve özgürlüklerinin tanınması da laftan öteye gidememiştir. Tüm bu nedenlerden, demokratik değişimlerin derinleşmesi sürecinde milli bağımsızlık düşüncesi ön plana geçmeye başladı.

Bu hareket o kadar hızlı gelişmekteydi ki, çoğu gözlemciye göre, Azerbaycan demokratik hareketinin seviyesine göre Sovyet mekanda en ön sıraya çıkmış, 1989'da ise Azerbaycan halkı Birleşmiş Milletler tarafından "yılın halkı" ilan edilmişti. İlk dönemlerde Azerbaycan'da demokratik ve milli düşüncenin gelişmişlik düzeyi Baltık Cumhuriyetleri'nden bile daha ilerideydi.

Sovyet İmparatorluğu, Azerbaycan'da demokratik hareketin yükselişine baskı ve yıldırma politikalarıyla karşılık verdi. Ocak 1990'da, Sovyet ordusu Bakü'ye girdi ve demokratik gelişme talep eden Azerbaycan halkına karşı vahşet uyguladı. 130'dan fazla sivil katledildi, 600 kadar kişi sakat kaldı. Fakat bu baskılar Azerbaycan halkının bağımsızlığa olan isteğini azaltmadı. Bu arada, Sovyetler Birliği'ndeki diğer halkların da bağımsızlık mücadeleleri devam etmekte idi.

Ağustos 1991'de, Moskova'da KGB'nin tasarladığı ve Gorbaçov "perestroykasına" karşı yöneltilmiş askeri darbe başarılı olamadı. Aksine, bu darbe, SSCB'nin dağılmasını da hızlandırdı. Darbeye karşı gerçekleşen olayların baş kahramanı Yeltsin'in önderliğinde, Sovyetler Birliği'nin omurgasını oluşturan Rusya Federasyonu da bağımsızlığını ilan etmekte ve böylece Sovyetler Birliği'nin dağılması süreci de-facto başlamış oldu.

1991 yılı Sovyetler Birliği'nin dağılma yılı oldu. Birlikte bulunan ülkeler birbiri ardına bağımsızlığını ilan etmeye başladılar. Siyasal literatürde bu dönem, bağımsızlıklar geçidi olarak nitelendirilmektedir.

Azerbaycan Parlamentosu, 17 Kasım 1991'de, Bağımsızlık Hakkında Anayasa Belgesi'ni onayladı. Bağımsızlık ilan edilse de, formal olarak daha Sovyetler Birliği yaşamakta idi.

31 Aralık 1991'de, Azerbaycan bağımsızlığını tüm dünyaya resmen ilan etti. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke ise kardeş Türkiye oldu.

Ocak 1992'de, Azerbaycan, Birleşmiş Milletler'e alındı. Bununla da Azerbaycan'ın bağımsızlığı uluslararası teşkilatlarda resmen onaylanmış oldu. Azerbaycan'da komünist düşüncelerin hızlı bir biçimde çöküşü ve hızlı demokratik değişimler dönemi başladı.

Azerbaycan Komünist Partisi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden ayrıldığını ilan etse de, yaşayamadı. Mart 1992'de, Azerbaycan Komünist Partisi faaliyetine son verdi. Böylece, Azerbaycan'da demokratik ve milli değerlere önem veren akımların siyasal yaşamda yerleşmesi için gerekli ortam doğmaya başladı. Bu aynı zamanda, Azerbaycan'da komünist düşüncenin tekelci konumunun da iflası anlamına gelmekteydi.

1994'te, eski yöneticiler ve bazı komünistler, Komünist Partisi'ni yeniden diriltme girişimlerine başladılar. Aynı dönemden itibaren Komünist Partisi adı için çok sayıda iddialı ortaya çıkmış ve bu isim altında 3 ayrı parti kurulmuştur. Bu partiler arasında uzun süren mücadeleye rağmen, komünistleri tek bir çatı altında toplamak henüz mümkün olmamıştır. Son parlamento seçimlerinde ise iktidar, Ramiz Ahmedov'un başkanlığını yaptığı Komünist grubu destekledi ve onlardan iki kişiye de milletvekili olma fırsatı verdi. Azerbaycan Komünist Partisi, ısrarla Sovyetler Birliği'nin yeniden kurulmasını ve Azerbaycan'ın yeniden Rusya ile birleşmesini isteyen bir partidir. Genel olarak baktığımızda, Azerbaycan'daki komünist gruplardan hiçbirisi Azerbaycan'ın bağımsızlığını açık ve net bir şekilde savunmamaktadır. Onlar açıkça, Komünist enternasyonalizmi ve proletarya dayanışması adı altında Azerbaycan'ı yeniden esaret ve boyunduruk altına sokma çabaları içerisinde olduklarıdır.

Özetle, komünist düşüncelerin Azerbaycan'da pek de popüler olmadığını, toplumun sadece yaşlı tabakaları arasında bu düşüncelere az-çok rağbet olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Bu nedenlerden dolayı da, yeni hiçbir düşünce ortaya koyamayan bu siyasal teşkilatlar, ciddi taraftar sıkıntısı çekmekte ve siyasal süreçlere etkileri de her gün azalmaktadır.

Azerbaycan'ın en yeni siyasal tarihinde büyük hizmetleri bulunan AHC, uzun süre kitlesele bir hareket olarak hem sağ, hem merkez, hem de sol eğilimleri birleştirmekteydi. Şöyle ki, bu teşkilatta sosyal demok-

rat düşüncelerin taşıyıcıları ile radikal milliyetçi düşüncelerin taşıyıcıları aynı sıralarda bulunmaktaydılar. Fakat, zaman geçtikçe bu teşkilatın sıralarında da ideolojik çizgiler üzere bölünmeler başladı ve teşkilat partileşme dönemine girdi. Partileşmenin hızlandırıcılığı rolünü, ideolojik ihtiyaçla beraber kaprisli politikacılar da üstlendi.

.....
**1990'dan itibaren
Azerbaycan'da siyasal
partilerin oluşması
yeni bir aşamaya girdi.
Halk Cephesi'nin
siyasal süreç üzerindeki
eski tekeline giderek son
verilmeye başlandı.**
.....

1990'dan itibaren Azerbaycan'da siyasal partilerin oluşması yeni bir aşamaya girdi. Halk Cephesi'nin siyasal süreç üzerindeki eski tekeline giderek son verilmeye başlandı. Bu, Halk Cephesi'nden kopmalar ve ayrılmalar sayesinde oldu. Daha çok çeşitli liderler AHC'den ayrılarak kendi liderliklerinde partileri kurmaya başladılar. Yeni kurulan partiler daha çok sağ ideolojik eğilimler üzerinde oluşturulmaya başladılar. Bu bakımdan, milliyetçilik ideolojisini temel alan partiler, daha çok yaygınlaşmaktaydı.

İlk olarak, Halk Cephesi'nin sıralarından solcu görüşe sahip kişiler ayrılmaya başladılar. Bu, 1990'daki Ocak Katliamı'ndan sonra gerçekleşti. Bir zamanlar AHC'nin Yönetim Kurulu üyesi olmuş Zerdüşt Alizade ve Leyla Yunusova bu teşkilattan ayrılarak Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdular. Bunun ardından ülkede sosyal-demokratların toparlanması süreci de başladı. Nüfuzunu kaybetmiş olan Komünist Partisi de toparlanma sürecine girdi ve ilk gruplarını oluşturmaya başladı. Ama, o dönemde sosyal demokrat düşünceler daha çekici idi ve çevresinde bir kısım insan toplayabilmişti. İlk başlarda sosyal demokrat düşünce, ülkede yeterli popülariteyi kazanamadı ve kısa sürede bu partide de parçalanmalar görülmeye başladı. Parti liderlerinden Leyla Yunusova, Zerdüşt Alizade'yi bağımsız olmamakla, dönemin iktidarıyla işbirliği yapmakla suçlayarak partiden ayrıldı ve Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdu. Daha sonra bu parti Vahdet Partisi ile birleşerek varlığına son verdi. Günümüzde, Azerbaycan'da sosyal demokratlar küçük bir grupturlar. Onlar, Uluslararası Sosyalist Enternasyonel'in üyesi olsalar da siyasal süreci pek etkileyememektedirler. Bu partinin Azerbaycan'ın seçilmiş kurumlarının hiç birisinde temsilcisi bulunmamaktadır. Sosyal demokrasinin Batı doktrinlerini savunan Sosyal Demokrat Partisi, liberal siyasal sistemi ve çok mülkiyetli ekonomik sistemi kabul etse de, büyük sermaye karşısında emekçi sınıfın çıkarlarının savunulması türünden talepler de ileri sürmektedir. Günümüzde Sosyal Demokrat Partisi'nin yaklaşık 1500-2000 üyesi bulunmaktadır.

Bunlarla beraber, Azerbaycan'da sosyal demokratik düşüncelere yakın düşünceleri savunan Adalet, Sosyal Adalet, Sosyal Refah Partileri de vardır. Toplum içerisinde ciddi propaganda yaparlarsa, komünist düşüncüyü savunanların büyük çoğunluğu sosyal demokratların saflarına katılabilir.

Uzun süredir, Azerbaycan siyasal hayatında sağ güçlerin büyük etkisi hissedilmektedir. Siyasal partilerin çoğu milliyetçilik düşüncesini, liberal ekonomiyi ve liberal siyasal sistemi temel almakta ve komünizmin mirasından kurtulmak için radikal değişimlere ilişkin programlar ileri sürmektedirler. Bu dönemde Azerbaycan'da milliyetçilik düşüncesinin popüler olmasında iki etken önemli rol oynamıştır:

Birincisi: Eski Sovyet mekanında milliyetçiliğin geniş ölçüde yayılması. Uzun yıllar kozmopolit Sovyet gerçekliğinde milli benlikleri çığnemiş milletler, milliyetçilikten kendine dönüşün, milli yaşamlarını geliştirmenin aracı olarak yararlanmak istiyorlardı. Azerbaycan'da da Sovyet müstemleke sisteminden kurtulmak isteyen insanlar milliyetçi ideolojiyi tepki aracı olarak değerlendirmekteydiler.

İkincisi: İmparatorluk tarafından tohumları ekilmiş bazı etnik sorunlar bu duyguları daha da ateşlendirmekteydi. Özellikle, Dağlık Karabağ Sorunu ile ilgili olarak halkta oluşan nefret hissi, siyasal duyguların kabarmasında önemli rol oynamaktaydı.

Sovyetler Birliği'nin daha dağılmadığı dönemde, Azerbaycan'da siyasal partilerin oluşması süreci pek hızlı gitmemekteydi. Çeşitli siyasal akımların düşünce ve mefkure bakımından ortaya çıkması ve örgütlenmesi süreci rayına oturmamıştı. Ama zayıf da olsa, 1990'dan itibaren toplumda siyasal çıkarların ayrılması ve partileşme süreci başladı. Bu dönemde siyasal partiler daha çok dernekleri çağırırmaktaydı. Açık düşünce ve mefkure çizgilerine sahip olmak, belirli grup ve çevrelerin siyasal temsilcisi olarak ortaya çıkmaları gibi özelliklerden yoksundular. Onların taraftarları zayıftı ve toplumun çok az bir kısmını kapsamaktaydı. Fakat, totaliter siyasal sistemden kurtulmaya, çok partili siyasal sistem ve çeşitli farklı düşüncelerin yaşadığı toplum ortaya çıkarılmasına yönelik çabalar da yoğundu.

Mart 1990'da, Ana Vatan Partisi (AVP) kuruldu. Partinin programında Azerbaycan'ın tarihi toprakları içerisinde güçlü bir Azerbaycan devleti kurulması, temel görevlerden birisi olarak belirlenmişti. Fakat sonradan, parti bu tarihi görevden vazgeçti ve kısa dönemli çıkarlar güden kişilerin kontrolüne geçti. Günümüzde AVP iktidara yakın parti olarak kabul edilmektedir ve parlamentoda 2 milletvekili ile temsil edilmektedir. AVP, kendi programında yer alan siyasal çizgiyi gerçekleştiren değil,

bazı siyasetçilerin çıkarlarına hizmet eden bölge politikası izleyen bir parti konumundadır.

Azerbaycan'da siyasal sistemin çokseslileşmesi ve çok partili sisteme geçiş 1992 yılından, demokratik güçlerin iktidara gelmesinden, sonra başlamıştır. Yeni demokratik yönetimin ilk başta gerçekleştirdikleri içerisinde, çokpartili siyasal sistemin oluşturulması önemli yer tutmaktadır. Parlamentoda, "Siyasal Partiler Yasası" çıkarıldı. Yeni yasa standartları bakımından Avrupa ülkelerindeki benzeri yasalardan geri kalmamaktaydı ve içerik olarak da çok yakındı.

4 Temmuz 1992'de, Milli İstiklal Partisi (AMİP-A.A.) kuruldu. Milliyetçiliği, istiklalciliği ve Türkçülüğü temel ideolojik ilkeler olarak ilan eden parti, radikal milliyetçilik pozisyonundaydı. Bu parti, oluşması ve gelişmesi süreçleri ile ilgili yeteri kadar zıt aşamalardan geçti. Elçibey iktidarının ilk dönemlerinde radikal muhalefet konumunda olan parti, iktidara karşı sert talepler ileri sürmekte, bu talepler bazen gerginlikle de doğurmaktaydı. Kelbecer'e yönelik Ermeni saldırılarının başlaması sırasında partinin miting yapma girişimleri gerginlikleri daha da derinleştirmekteydi.

Parti liderliğinin, o sırada Nahçıvan Ali Meclisi'nin Başkanı olan Haydar Aliyev'le, aynı zamanda 4 Haziran Darbesi'nin organizatörü Suret Hüseyinov'la işbirliğine girmesi bu partinin demokratik imajına ciddi bir biçimde gölge düşürmüştür. Bu olaylar sırasında partinin parlamentodaki grubu askeri darbenin parlamento yoluyla meşrulaştırılması için elinden geleni yapmıştır. Haydar Aliyev yönetiminin sonraki yıllarında da, AMİP'in iktidarla işbirliği önerilerine ilişkin gizli görüşmeleri basında ciddi bir biçimde yer aldı. Avrupa Konseyi'nin 1998'de Azerbaycan'daki siyasal duruma ilişkin hazırladığı özel raporda, AMİP'in muhalefet partisi olarak değil de iktidar yanlısı bir parti olarak nitelendirmesi de bir tesadüf değildi.

Günümüzde AMİP'in iktidarla yaptığı gizli işbirliği asgariye inmiş gibi gözükmektedir. Bu nedenle de, son parlamento seçimlerinde parti aslında barajı aşmasına rağmen, parlamentoya alınmadı. 1998 Devlet Başkanlığı seçimlerinde Aliyev'e rakip olan parti başkanı Etibar Memmedov'un seçimlerde ciddi başarı elde ettiği söylenebilir. Bağımsız uzmanlara göre, Aliyev sadece seçim sonuçlarının sahteleştirilmesi sayesinde Memmedov'u yenebilmiştir. Burada, esas muhalefet partilerinin devlet başkanlığı seçimlerini protesto etmelerinin de önemli rolü olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Önceleri siyasal bloklara katılmama politikası izleyen parti, son kurultayında, bundan sonra siyasal gruplara katılabileceğini açıkladı. Günümüzde AMİP, esas muhalefet partileri ile bloklara girmek için girişimlerde bulunmaktadır.

Tüm dönemlerde, Azerbaycan'da Müsavatçılık ideolojisi bir hayli popüler olmuştur. Bunun sonucu olarak, 1992'de tarihi Müsavat Partisi'nin yeniden kurulması merkezi oluşturulmuştur. Amaç, Azerbaycan'da Demokratik Cumhuriyet (1918'te kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti-A.A.) kurulmasında önemli rol oynayan Müsavat Partisi'nin yeniden kurulması idi.

Müsavat Partisi 1912'de kurulmuştur. Anlamı "eşitlik" olan bu parti, Azerbaycan'ın ilk siyasal partisidir. Bu partinin başkanlığı altında Azerbaycan halkı 1918'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Doğu'nun ilk cumhuriyetini kurmuştur. Fakat, 1920 tarihli Bolşevik işgali Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne ve Müsavat Partisi'nin iktidarına son verdi. Müsavat Partisi Bolşevik işgalinin ardından gizli faaliyete geçmek zorunda kaldı. Uzun yıllar boyunca baskı ve yıldırma politikalarına rağmen mevcudiyetini devam ettirdi. Müsavat Partisi'nin lideri Mehmet Emin Resulzade ise Türkiye'ye göç etti. Resulzade ve taraftarları, Türkiye'de Müsavat Partisi'nin faaliyetlerini devam ettirdiler. Onların Ankara'da kurdukları Azerbaycan Kültür Derneği, aynı zamanda Müsavatçılık düşüncelerinin de merkezi rolünü oynadı. Böylece, bu fedakar insanlar tarihi Müsavat Partisi'nin adını ve ideolojik mirasını sürgünde de muhafıza ederek yaşatabildiler.

Müsavat Partisi'nin yeniden kuruluş kurultayı Mart 1993'te gerçekleştirildi. Kurultay, Azerbaycan Milli Bağımsızlık Hareketi'nin liderlerinden olan İsa Kamber'i partinin başkanlığına seçti.

Günümüzde Müsavat Partisi, Azerbaycan'ın en popüler ve en çok üyesi olan partisidir. Parti, ana muhalefet partisi olarak kabul edilmektedir. Yapılan kamuoyu yoklamaları, partinin nüfuzunun çok yüksek olduğunu göstermektedir. Son parlamento seçimlerinde ise parti, diğer tüm partilerden daha çok oy almasına rağmen, sahtekarlık yapılarak parlamento girmesi engellenmiştir. Ama, iktidarın tüm provokasyonlarına rağmen, partinin nüfuzu giderek artmaktadır. Günümüzde Müsavat Partisi, iktidarın en iddialı adayı olarak kabul edilmektedir.

Azerbaycan'da önemli partilerden birisi olarak kabul edilen Azerbaycan Demokrat Partisi (ADP-A.A.) 1992'de kurulmuştur. Küçük bölge kenti Nahçıvan'da temeli atılan bu parti, aynı yıl içinde başkent Bakü'ye taşındı. 1996'da ADP, İlyas İsmayılov'un başkanlığını yaptığı Adalet Partisi ile birleşti. Daha sonralar parti, ABD'de sürgün hayatı yaşamakta olan parlamento eski başkanı Resul Kuliyevev ile sıkı ilişki içerisine girdi. 1998'de Kuliyevev ADP Eşbaşkanlığına seçildi. Fakat, parti içerisinde liderlerin isteklerini uzlaştırmak pek de kolay olmadı. Hem Kuliyevev, hem de İsmayılov Devlet Başkanlığı seçimlerine katılmak istediklerini beyan ettiler. Bu olay, iki lider arasında gizli sorunların doğması

.....
: **Azerbaycan'da** :
: **dini partilerin kurulması** :
: **yönünde sürekli** :
: **çabalar olmuştur.** :
:
:

na neden oldu. 2000 yılındaki parlamento seçimlerinden sonra Adalet Partisi İsmayılov önderliğinde, ADP'den yeniden ayrıldı ve ayrı bir parti oldu. İsmayılov, kendisi ile beraber ADP'den çok sayıda kişinin koşturduğunu iddia etmektedir. ADP'de kalanlar ise tam tersini ileri sürmektedir. Ama, parçalanmadan sonra bu partinin bir hayli zayıfladığı ve artık bu partinin sanki belli bir bölgeden olan kişilere dayandığı imajının oluştuğu da bir gerçektir. Bir zamanlar, Kuliyev'e yakın kişilerce kurulan Demokratik Yol Partisi'nin ve başka bir sıra küçük grupların partiye birleşmesi durumu pek de düzeltmemiştir. Parti siyasal sürece eskisi kadar katkıda bulunmamaktadır. Bunda, Kuliyev'e karşı iktidar tarafından ileri sürülen iddiaların da önemli rolü bulunmaktadır. Tüm bunlar, iktidar hesapları içinde olan Kuliyev'in planlarının suya düşmekte olduğu anlamına gelmektedir.

Azerbaycan'daki partilerin çoğu liberal demokratik değerleri temel ideolojik ilkelerden birisi olarak benimseseler de, sırf bu isim altında da parti kurulmuştur. Bir zamanlar Aliyev'in takımında olan Lale Şevket 1995'de Liberal Partisi'ni kurdu. Parti geniş bir tabana sahip olmasa da, lideri Lale Şevket'in toplumdaki nüfuzu sayesinde son parlamento seçimlerinde önemli miktarda oy alabildi. Bu parti liberal değerlere dayanan siyasal sistemin ve liberal bir ekonominin oluşturulmasını program hedefleri arasında göstermiştir. Parti liberal siyasal değerleri kabul ettiğini beyan etse de, pratikte biraz farklı davranmaktadır. Belki de, Rusya yönlü olması konusunda toplumda oluşan bazı düşünceler, onun sol değerlere meyilli olduğu imajını doğurmuştur. Bu nedenleri ileri süren bir grup partili, 1998'de partiden ayrılarak Liberal Demokratik Parti'yi kurdular. Bunun dışında, eski milletvekili Hacı Abdül de Liberal Sosyalist isimli bir parti kurmuştur. Kısacası, Azerbaycan'da liberalizmin çok sayıda akımı olmuştur. Bu partiler daha çok liderlerinin toplumdaki nüfuzuna dayanarak yaşamaktadırlar.

Azerbaycan'da dini partilerin kurulması yönünde sürekli çabalar olmuştur. Bir zamanlar AHC liderliğinde bulunan Hacı Elikram 1993'te Azerbaycan İslam Partisi'nin temelini atmıştır. Parti kısa sürede ülkenin bazı bölgelerinde önemli bir nüfuza kavuşmuş, dindar insanların bir kısmını çevresinde toplayabilmiştir. Ağırlıklı olarak Şii mezhebinden olan düşüncelere dayanan parti, İran'daki İslamcı rejime olan sevgisini de saklamamaktaydı. Partinin kendi programında, Azerbaycan'da İslami rejim kurulması konusuna da yer vermesi bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

1996'da Azerbaycan'ın yetkili adli kurumları, İslam Partisi'nin İran gizli servisleri ile ilişkisi olduğu konusunda bir iddia ortaya attı. Daha

sonra, partinin bazı liderlerinin bu gizli servislerden mali yardım aldığı belirlendi. Bu nedenle de, 1996'da İslam Partisi'nin 4 yöneticisi vatana ihanet suçundan ağır hapis cezasına çarptırıldılar. 2000 yılı başlarında devlet başkanı, sağlık durumları nedeniyle onları affetti.

Günümüzde İslam Partisi kapatılmış, fakat, illegal olarak faaliyetini küçük bir grup şeklinde devam ettirmektedir. Siyasal sürece katkısı yok derecesindedir. Parti, Rusya ve İran'a yakınlığı ile bilinen Azerbaycancılar bloğunda bulunmaktadır.

Azerbaycan yasaları etnik temellere dayanarak parti kurulmasını yasaklamaktadır. Buna rağmen, bazı dönemlerde Azerbaycan'da etnik temellere dayanarak parti kurma girişimleri de görüldü. Örneğin, 1993 başlarında milliyetçi Lezgi olan Fahrettin Aydayev'in önderliğinde, Lezgi Halk Demokratik Partisi kurma girişimlerinde bulunuldu. Partinin kurucu ekibi bir takım çalışmalarda bulunsa da, gerekli desteği alamadı ve çalışmalara son vermek zorunda kaldı. Aydayev ve diğer partililer ise Sosyal Demokrat Partisi'ne geçtiler.

Etnik azınlıklardan olan Talişlar içerisinde de etnik temele dayanan parti kurma girişiminde bulunanlar oldu. 1993'te Taliş Milli Demokrat Partisi'nin kurulması ile ilgili basına bilgiler sızılmaktaydı. O sıralarda milletvekili olan Hacıbala Azimov'un bu konuda aktiflik içerisinde olduğu da belirtilmekteydi. Bu düşünce toplumda yaygınlık kazanamamakta, ve sonradan Azimov'un başkanlığı altında Azerbaycan Halklarının Milli Beraberlik Partisi kurulmaktaydı. Parti programında Azerbaycan'da yaşayan tüm halkların hukuki eşitliği uğurunda mücadele yapılacağı beyan edilmekteydi. Şu anda partinin 1000'e yakın üyesi vardır, siyasal yaşamda etkisi yok derecesindedir. Bununla beraber, Rus basınının yazdıklarına inanırsak eğer, Moskova'da toplanmış Taliş kökenli insanların orada parti kurma çabasında buldukları ifade edilmektedir.

Etnik azınlıklar konusunda sosyal demokratlar daha aktif bir tutum içerisinde dirler. Günlük politik hayatta, onlar etnik azınlıkların duygularına daha çok hitap etmekte, bundan siyasal kâr elde etmeyi amaçlamaktadırlar.

Günümüzde, Azerbaycan'da yasal olarak 32 parti bulunmaktadır. Tes-cil edilmeyen, ama faaliyette olduğunu beyan eden partilerin sayısı daha da çoktur. Ama son parlamento seçimleri siyasal partilerin yakınlaşması sürecini de hızlandırdı. Bazı küçük partilerin daha büyük ve daha nüfuzlu partilere birleşmesi gözlenmeye başlandı. Azerbaycan gibi küçük bir ülkede bu kadar çok sayıda siyasal partinin bulunması diğer nedenler yanında, siyasal geleneklerin ve siyasal kültürün zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Demokrasinin gelişmesi, demokratik kurum ve kuruluşların yerleşmesi sürecinde siyasal entegrasyon daha da hızlı gidecektir.

Azerbaycan siyasal yaşamının bir özelliği de, siyasal güçler arasında dengeleyici rol oynayabilecek merkezci bir gücün henüz oluşmamasıdır. Gerçi, bazen 3. kuvvet, "ne iktidar, ne de muhalefet" şiarları ile bazı güçler siyasal yaşamı etkilemeye çalışmaktadır.

Fakat, onların siyasal faaliyetleri gazetelere demeç vermek, bir takım toplantılarda fikir beyan etmekten öteye gitmemektedir. Bu nedenden dolayı da, Azerbaycan'da kesin ideolojik çizgilere ve açık siyasal bakış açısına sahip merkezci güçlere rastlanılmamaktadır. Gerçi, son dönemlerde eski Devlet Başkanı Ayaz Muttallibov'un taraftarları olarak ortaya çıkan Yurttaş Birliği Partisi merkezci olduğunu iddia etmektedir. Ama, partinin düşünce yapısının, siyasi görüşlerinin tam açık ortaya konmaması nedeniyle bu konuda kesin bir şey söylemek çok zordur. Diğer taraftan, sırf kişilik faktörü üzerine kurulu bu parti Rusya yanlısı politika izlemekten de kaçınmamaktadır. Henüz resmi sıfat kazanmayan bu parti, daha ciddi nüfuz kazanamamıştır.

Azerbaycan toplumundaki siyasal gerginliğin bir nedeni de, burada merkezci düşüncenin yeterince gelişmemesidir.

Aliyev'in iktidara gelişi ile Azerbaycan'da çok partili siyasal sistemin gelişmesinde duraklama yaşandı. Yeni partilerin kurulması engellenmedi, ama, güçlenen otoriterizm meyilleri muhalefet partilerinin normal siyasal faaliyeti için ciddi engeller oluşturmaya başladı. Muhalefetten olan bazı siyasi liderler uyduruk nedenlerle gözaltına alındı, siyasal nedenlerden dolayı muhalefet mensuplarının işten atılması, siyasal düşüncesinden dolayı insanların devamlı takip edilmesi giderek arttı.

Genel olarak baktığımızda, Azerbaycan'da siyasi muhalefet karmaşık yapıdadır. Muhalefetin sıralarında hem sağ, hem sol, hem de merkezci olduklarını iddia eden güçlere rastlanmaktadır. Muhalefetin daha radikal kısmı Demokratik Kongre'de toplanmıştı. Ama Halk Cephesi'ndeki parçalanmadan sonra Demokratik Kongre de ikiye ayrıldı. Ali Kerimov'un başkanlığını yaptığı ıslahatçılar kanadı kendi taraftarlarıyla beraber ikinci bir Demokratik Kongre oluşturdular. Güçler dengesindeki farklılığa rağmen her iki taraf da kendisini muhalefetin esas temsilcisi olarak görmeye devam etmektedir. Ama Ali Kerimov ve O'nun taraftarlarının Aliyev iktidarı ile gizli işbirliğine gittiği konusunda basında çıkan yazıların sayısı her gün artmaktadır. Ali Kerimov, Sabir Rüstemhanlı ve onların taraftarlarının, muhalefetin sahte olarak kabul ettiği parlamentoya girmeleri bu kuşkuları daha da artırmaktadır.

.....
**Aliyev'in iktidara gelişi
ile Azerbaycan'da
çok partili siyasal
sistemin gelişmesinde
duraklama yaşandı.**
.....

Burada Halk Cephesi'nin parçalanması olayını, derin üzüntü hissiyle belirtmek gerekiyor. Şu anda, aslında Elçibey'in düşüncelerine dayanan "Klasikler" ve güya yenilemiş ve reformlar yolunu benimsemiş "İslahatçılar" kanadı ayrı-ayrı faaliyet göstermekte ve her birisi Halk Cephesi isminin ve mirasının onlara ait olduğunu iddia etmekte. Kamuoyunda Elçibey'in devamcıları olarak klasiklerin nüfuzu daha yüksektir. Buna rağmen, parçalanmanın halk arasında muhalefetin imajını kötü etkilediği de bir gerçektir.

Günümüzde, Müsavat'ın ve Halk Cephesi Partisi'nin içerisinde bulunduğu Demokratik Kongre'de 10 parti birleşmektedir. Bunlar aşağıdakilerdir:

Müsavat Partisi, Azerbaycan Halk Cephesi Partisi (klasikler), Ahrar Partisi, Azatlık Partisi, Turan Partisi, Azerbaycan Halk Partisi, Demokratik Sağ Partisi, Türk Milliyetçi Partisi, Halk Azatlık Partisi, Yeşiller Partisi

Ali Kerimov'un ıslahatçılar kanadı ise kendi kurdukları Demokratik Kongre'ye Yurttaş Dayanışması'nı, Azerbaycan Demokratik İstiklal Partisi'ni, Terakki Partisi'ni, Yurttaş Partisi'ni çekebilmişlerdir. Ama, bu partilerin hepsi az sayılı gruplardan oluşmuş olup sosyal yaşamda pek de etkili değillerdir. Bunun yanında, ikinci Demokratik Kongre'deki partiler arası sorunlar da ortadan kalkmış değildir. Müsavat Partisi'nin içinde bulunduğu Demokratik Kongre'de bu tür sorunlar hemen hemen çözülmüştür. Bu Demokratik Kongre tek bir takım olma çizgisini benimsemiştir. Kongre, İsa Kamber'i kendisine başkan seçti. Geçtiğimiz günlerde ise Demokratik Kongre'nin Meclisi, yani yüksek karar alma organı seçildi. Bu nedenle de kamuoyunda İsa Kamber'in başkanlığını yaptığı Demokratik Kongre, iktidarın ciddi alternatifi olarak görülmektedir. Azerbaycan Sosyal Demokrat, İslam, sağ parti olduğunu iddia eden Vahdet Partisi ve Namus isimli siyasal gruplaşma, Azerbaycancı Güçler Birliği diye isimlendirilen bir blokta birleşmektedirler. Bu blok, Azerbaycancılık şiarlarını sürekli tekrarlarsa da, İran ve Rusya'ya sempatisini saklamamakta, Türkiye ve Batı'ya ise daha ihtiyatlı yaklaşmaktadır.

İktidarın esas dayanağı Yeni Azerbaycan Partisi'dir (YAP-A.A.). Parti, Haydar Aliyev önderliğinde 1993'te Nahçıvan'da kuruldu. Aliyev, Nahçıvan Ali Meclisi'nin Başkanı idi. Ama, Bakü'deki yönetim için mücadeleye hazırlanmaktaydı. Tam o sırada, onun önerisi ile Azerbaycan'da siyasal iktidar uğurunda mücadele yürütebilecek partinin oluşturulması süreci başladı.

Şu anda partinin 100 binden fazla üyesinin olduğu iddia edilmektedir. Ama, kamu kuruluşlarında çalışanların çoğunun zorla partiye üye

yaptırıldığını da unutmamalıdır. YAP'a üye olmak pratikte iş ve belirli yaşam standardı garantisi demektir. Bu nedenle partiye düşünce ve mefkurenin yanında, konum ve iktidar için gelenler de küçümsenmeyecek sayıdadır.

İktidar kendi etrafında politikasını destekleyecek çok sayıda küçük parti de kurdu muştur. Kendilerini iktidar yanlısı partiler olarak tanımlayan bu partiler, ciddi sosyal tabandan yoksun olsalar da, kamuoyunun kontrol edilmesi ve sanki toplumda çok seslilik varmış gibi görüntü verilmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu partilerin de içinde bulunduğu Meşveret Meclisi kurulmuştur. Buraya YAP'ın yanında Ana Vatan Partisi, Azerbaycan İçin Alyans Partisi, Sosyal Refah Partisi, Cumhuriyetçiler Partisi ve birkaç tane de ciddi olmayan siyasal gruplaşma dahildir. Bu partilerden Ana Vatan ve Azerbaycan İçin Alyans, parlamentoda temsil olunmaktadırlar. YAP ise parlamentodaki 125 sandalyeden 80'e sahiptir. Bunların yanında, kendilerini bağımsız milletvekili olarak nitelendirenlerin büyük çoğunluğu da YAP'ın diktesi ile hareket etmektedirler. Komünist yönetimi dönemindeki tek parti hükümrancılığı, sanki Azerbaycan'da yine de devam etmektedir.

İktidar partisi olan YAP, bu partilerin gelişmesine, onların toplumda nüfuz kazanmasına da fırsat vermemektedir. Bu partiler sadece, iktidarın yürüttüğü politikanın halk arasında propagandasının yapılması konusunda çalışmaktadırlar.

Azerbaycan'da partilerin bu tür bir karmaşık durumu, sürekli olarak demokrasi sorunları doğurmaktadır. Bu demokratik siyasal sistemin, demokratik kurum ve süreçlerin yerleşmesinden, demokratik siyasal kültür ve alışkanlıkların oluşmasına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Azerbaycan'da demokrasiden çok bahsedilse de, demokrasi konusunda çok güzel ilanlar verilse de, halen totaliter toplum yapısından demokrasiye geçişin sorunları tam olarak çözülememiştir. Bu, daha çok demokratik seçim yasalarının hazırlanması ve demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesi ile ilgilidir.

Bir çok uluslararası kuruluşun ortak görüşüne göre, günümüze kadar Azerbaycan'da demokratik seçimler gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Aliyev döneminde gerçekleştirilen, devlet başkanlığı, parlamento ve belediye seçimlerinin hepsinin sahteleştirildiği, halkın iradesine saygı gösterilmediği hakkında çeşitli düşüncelere rastlanmaktadır.

Bu nedenlerden dolayı, Azerbaycan'da hangi partinin daha güçlü sosyal tabana sahip olduğunu, hangi partinin daha popüler olduğunu adil ve objektif bir biçimde belirlemek mümkün olmamıştır. Çeşitli partilerin toplumdaki nüfuzu ve sosyal tabanları konusunda uzmanların

süreçlerin işletilmesi konusunda pek bir özen gösterilmemesidir. Yönetim, görevini sadece demokrasi vaatleri vermek ve sahte şiarlar söylemekten ibaret olarak görmektedir. Halbuki, Avrupa Konseyi üyesi olarak Azerbaycan'ın daha ciddi ve daha gelişmiş bir yönetim anlayışına ihtiyacı vardır. Ülke, 2000 yılında Avrupa Konseyi'ne üye olurken insan hakları ve demokratikleşme konusunda önemli yükümlülükler üstlense de, bu yükümlülüklerin büyük bir kısmını yerine getirmemektedir. Avrupa Konseyi'nin insan hakları ve demokratikleşme konusunda ülkede gerçekleştirdiği denetimler, henüz pratik bir sonuç doğurmamıştır. Çok partili sistemin çalışmaması, siyasal partilere kıskançlıkla yaklaşılması da ülkedeki demokrasi eksikliğinin bir sonucudur.

Siyasal nedenlerle tutuklamalar artmıştır. İnsan hakları savunucusu teşkilatların verdikleri bilgilere göre günümüzde Azerbaycan'da siyasi görüşleri nedeniyle tutuklananların sayısı 400'ü geçmiştir. Bazı siyasal partilerin raporlarında bu rakam 800 kişi olarak gösterilmektedir. Azerbaycan Anayasası'nda düşünce özgürlüğüne yer verilse de, pratikte bunlara hiç uyulmamaktadır. Özgür düşünce ciddi engellerle karşılaşmaktadır. Muhalefet gazetelerine karşı şantaj ve baskı sürekli devam etmektedir. Bu yönden ülkenin en çok satan gazetesi "Yeni Müsavat"ın payına daha çok şeyler düşmüştür. Gazetenin başyazarı mantıksız nedenlerle tutuklandı. Önemli uluslararası kuruluşların itirazlarına rağmen, günümüzde bu ithamlar halen devam etmektedir. Aynı gazetenin birkaç başka yazarına karşı da benzeri uyduruk ithamlar ortaya atılmıştır. Gazetenin ekonomik yönden iflas etmesi için tüm çabalar da sürmektedir. Diğer muhalefet gazetelerine karşı da baskı devam etmektedir.

Azerbaycan iktidarı yapay olarak geciktirilen demokratikleşme sürecini, Azerbaycan'ın kendine has özellikleri, demokrasinin aşağıdan yukarıya gelişen bir süreç olması ve Azerbaycan halkının gelişmiş bir demokrasiye henüz hazır olmaması ile açıklamaya çalışmaktadırlar. Yöneticiler, Batı demokrasilerinin günümüzdeki düzeye gelebilmek için onlarca senesini harcadıklarını hatırlatarak, Azerbaycan'ın da aynı düzeye gelmek için yaklaşık aynı süreyi yaşaması gerektiğini ileri sürmektedir. Onlar Azerbaycan'ın belli bir düzeydeki demokrasi standartlarına kavuşabilmesi için çok uzun bir süreye ihtiyaç duyulduğunu iddia etmektedirler. Fakat bunu söylerken, bir zamanlar Azerbaycan ile aynı sosyal siyasi mekanı paylaşan Sovyet Cumhuriyetleri'nin çoğunda demokratik sürecin gelişmesi konusunda elde edilen ciddi başarıları da göz ardı etmektedirler.

Bu aynı zamanda bize, Azerbaycan'da demokratikleşmenin sadece bu düşünceye sahip insanlar tarafından gerçekleştirileceğini de göster-

mektedir. Günümüzde ise, Azerbaycan'da iktidar takımının özünü eski komünist zihniyetine sahip insanlar oluşturmaktadır.

Uluslararası kuruluşların çoğunun düşüncesine göre, Azerbaycan'da demokratik siyasal bilinç, insanların demokratik değerlere meyilliliği, diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden hiç de az değildir. Tam tersine, çoğu uzman, siyasal muhalefet geleneğinin ve demokratik basın yerleşmesi bakımından Azerbaycan'ın daha ileride olduğunu düşünmektedir. Azerbaycan muhalefetinin, bu başarıyı totaliter rejime karşı verdiği zorlu mücadele sayesinde kazandığını da unutmamamız gerekir.

Tüm bunlara rağmen, Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne alınmasının ülkenin sosyal ve siyasal yaşamında önemli rol oynayacağı kesindir. Azerbaycan'ın Avrupa coğrafyasındaki siyasal yaşama katılması, totaliter geleneklere direnci ve demokratik güçlerin temsilcilerine desteği güçlendirecektir. Bu da, siyasal örgütlenme ve çok seslilik eğilimlerini desteklemekle beraber, ülkenin çağdaş dünyaya entegre olması sürecine de katkıda bulunacaktır.